

Ewa Śnieżyńska-Stolot

„Anagramy”

Marii Kazimiery Sobieskiej

TERMINUS

t. 22 (2020)

z. 3 (56)

s. 233–250

[www.ejournals.eu/
Terminus](http://www.ejournals.eu/Terminus)

Abstract

The “Anagrams” of Marie Casimire Sobieski

This article concerns the residence in Rome from 1699 to 1714 of Marie Casimire Sobieski, widow of King John III. She belonged to the Accademia dell'Arcadia with occult tradition, and collected cabbalistic manuscripts which today are held in the Jagiellonian Library (Ms 2284). They include numerology predictions (fols. 160r–162v, 194r) described by the queen as “anagrams”. The deciphering of these predictions by replacing the numbers with the corresponding letters of the Latin alphabet enabled the determination of the names and titles of twenty-one persons. The veracity of the deciphering is confirmed by the first two letters of the name which are placed above each numerological representation and by the year of birth of a given person. In addition to Marie Casimire's son Jakub Ludwik, these are the relatives of the Sobieski family and people related to it by marriage as well as figures of importance to the political life of the end of the 17th and the beginning of the 18th century. It was the abbot Pompeo Scarlatti, the ambassador of Maximilian Emmanuel, Elector of Bavaria, in Warsaw, who made the queen interested in numerology; he accompanied her on her journey to Italy and remained at her court in Rome. Marie Casimire took an interest in numerology predictions after a tragedy in 1704, when her sons Jakub Ludwik and Konstanty were kidnapped and imprisoned by Augustus II, to be released only two years later. However, the majority of these predictions date from the years 1711–1713. Contrary to the tradition of maintaining secrecy, binding at Italian academies, the queen disclosed some of the methods of numerology prophesying; however, except for one case, she did not reveal the content of the prophecies hidden behind the obtained numbers.

Keywords

anagrams,
cabbalistic
manuscripts,
numerology
predictions,
Sobieski Marie
Casimire

„Wieczorem 23 marca 1699 roku”, jak pisał Michał Komaszynski, królowa Maria Kazimiera Sobieska „dotarła do Wiecznego Miasta. Zachowując ściśle incognito, udała się do domu barona Jana Baptysty Scarlattiego”¹, czyli obecnego pałacu Odescalchi. Rozpoczął się piętnastoletni pobyt królowej wdowy w Rzymie, który dla współczesnych był doniosłym wydarzeniem, a dla historyków stał się ciekawym materiałem badawczym. Uroczysty wjazd królowej do pałacu na Kwirynale odbył się dopiero 21 czerwca, przyjął ją tam papież Innocenty XII². Dwór królowej, który mieścił się początkowo we wspomnianym pałacu, a od 1702 roku w pałacu Zuccari, liczył dwieście sześćdziesiąt osób, zarówno Polaków, jak i Włochów. Maria Kazimiera brała żywy udział w licznych wydarzeniach religijnych, a także w życiu teatralnym i muzycznym Rzymu jako prawdziwy mecenas sztuki. Jej sekretarzem był poeta Carlo Sigismundo Capece, *maestro di cappella* królowej – Domenico Scarlatti, a wśród śpiewaków – słynny kastrat Pippo della Regina³.

Ważnym wydarzeniem w życiu królowej było przyjęcie jej do rzymskiej Accademia dell'Arcadia 26 września 1699 roku, w czasie uroczystości w pałacu Odescalchi, kiedy otrzymała imię Amirisca Telea⁴. Akademia Arkadyjska, założona przez Giovanniego Vincenza Gravinę i uczonych związanych z królową Krystyną Szwedką, w rok po jej śmierci, w roku 1690, była jednym z wielu podobnych włoskich stowarzyszeń. Poczynając bowiem od drugiej połowy wieku XV, kiedy powstała Akademia Platona Marsilia Ficina, zakładano kolejne. Można wymienić między innymi Accademia degli Uranici w Wenecji zainicjowaną w 1589 roku przez Fabia Paoliniego, Accademia dei Segreti i Accademia dei Lincei Giambattisty della Porta czy Accademia degli Investiganti utworzoną około roku 1650 w Neapolu. Jak pisał Józef A. Dobrowolski, akademie gromadziły wybitnych ludzi epoki, którzy zgłębiali wiedzę należącą do *artes*, wiedzę z zakresu *studia humanitatis*, zwłaszcza grekę i hebrajski, oraz „wiedzę tajemną”, w tym kabalistykę⁵. Królowa była wtedy w Akademii

¹ M. Komaszynski, *Piękna królowa Maria Kazimiera d'Arquien-Sobieska*, Kraków 1995, s. 273, 284. W literaturze przedmiotu przyjęło się określać pałac tą nazwą, mimo że w czasach Marii Kazimierzy Sobieskiej należał do rodziny Chigi.

² W roku 1700 w Palazzo dei Conservatori w Rzymie umieszczono marmurową tablicę upamiętniającą Marię Kazimierę i medalion z jej portretem.

³ A. Markuszewska, *Muzyczny Rzym Marii Kazimierzy*, w: *Maria Kazimiera Sobieska (1641–1716). W kręgu rodziny, polityki i kultury*, red. A. Kalinowska, P. Tyszka, Warszawa 2017 (Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum. Studia i Materiały, 6), s. 218, 220, 224.

⁴ Do Akademii należał także syn Marii Kazimierzy, Aleksander Benedykt. Zob. H. Aurenche, *La Fortune de Marysienka*, Paris 1937, s. 259; K. Waliszewski, *Marysienka: Marie de la Grange D'Arquien, reine de Pologne femme de Sobieski*, Paris 1904, s. 352; T. Żeleński-Boy, *Marysienka Sobieska*, Warszawa 1954, s. 272; W. Roszkowska, *Polacy w rzymskiej „Arkadii” (1699–1766)*, „Pamiętnik Literacki” 56 (1965), z. 3, s. 62; W. Rolbiecki, *Akademie włoskie w latach 1454–1667*, Wrocław 1977.

⁵ J.A. Dobrowolski, *Droga przez labirynty magii. Giambattista Della Porta (1535–1615)*, Warszawa 1990, s. 34–47; L. De Venuto, *La Osservazione di Girolamo Tartarotti sulla Lettera in difesa della moderna filozofia di Giuseppe Valletta*, „Atti dell'Accademia Roveretana degli Agiati” 260 (2010), ser. VIII, vol. X, A, fasc. I, s. 8.

Arkadyjskiej jedyną kobietą i stanowi tu wyjątek. Zgodnie bowiem z zasadą głoszoną przez Johna Dee, kobietom nie wolno było praktykować okultyzmu⁶.

W październiku 1699 roku „panowie akademicy z Arkadii urządzili w Sali pałacu królowej Polski swoją akademię z udziałem [...] 18 kardynałów, [...] mowę wygłosił hr. d’Elci, [...] wirtuozi tejsze akademii recytowali różne kompozycje [...] królowa wydała wspañaie przyjęcie”⁷.

Nowe światło na okres pobytu Marii Kazimiery w Rzymie rzuca rękopis z Biblioteki Jagiellońskiej, sygn. 2844, któremu nadano tytuł „Księga kabał królowej Sobieskiej”. Jest to klocek stanowiący zbiór rękopisów o treściach kabalistycznych i numerologicznych w językach: włoskim (25), łacińskim (10) i niemieckim (1), pisanych różnymi rękami. Dużą część stanowią teksty francuskie (22) i włoskie (5) pisane ręką Marii Kazimiery. Rękopisy te, z przełomu XVII i XVIII wieku, królowa zbierała zapewne dzięki kontaktom z członkami Akademii Arkadyjskiej i uzupełniała swoimi dopiskami w wolnych miejscach. Ponadto teksty francuskie, a czasami także włoskie, osobiście przepisywała z innych, zapewne drukowanych dzieł. Te luźne rękopisy nabył Ignacy Morski (1761–1819), który w latach 1792–1793, w towarzystwie żony Magdaleny Katarzyny z Dzieduszyckich (1762–1847), odwiedził Rzym. Zapewne po powrocie do kraju kazał te rękopisy oprawić i ofiarował Bibliotece Jagiellońskiej przed rokiem 1819⁸.

We wspomnianym klocek znajdują się także karty pisane ręką Marii Kazimiery złożone z samych liczb (k. 160r.–162v., 194r.). Udało się ustalić, że te, na pozór bezsensowne zapiski, są wróżbami kabalistycznymi dotyczącymi krewnych i powinowatych rodziny Sobieskich oraz postaci ważnych dla życia politycznego końca XVII i początku XVIII wieku. W odróżnieniu od innych wróżb, zapisanych słowami, królowa na karcie 194r. (il. 1), określiła je francuskim słowem *lanagramme*.

Pochodzi ono od dwóch greckich wyrazów: *aná* (nad) i *grámma* (litera). Oznacza zastąpienie w słowach liter lub sylab innymi literami lub sylabami⁹. Maria Kazimiera zastosowała jednak zapis polegający na zastąpieniu liter liczbami, a więc użyła słowa „anagram” w znaczeniu szyfrowania¹⁰. Posługiwała się albo dwudziestoma dwoma literami alfabetu łacińskiego, którym odpowiadają kolejno liczby od 1 do 22, albo dwudziestoma trzema literami, z uwzględnieniem litery K, a więc liczby od

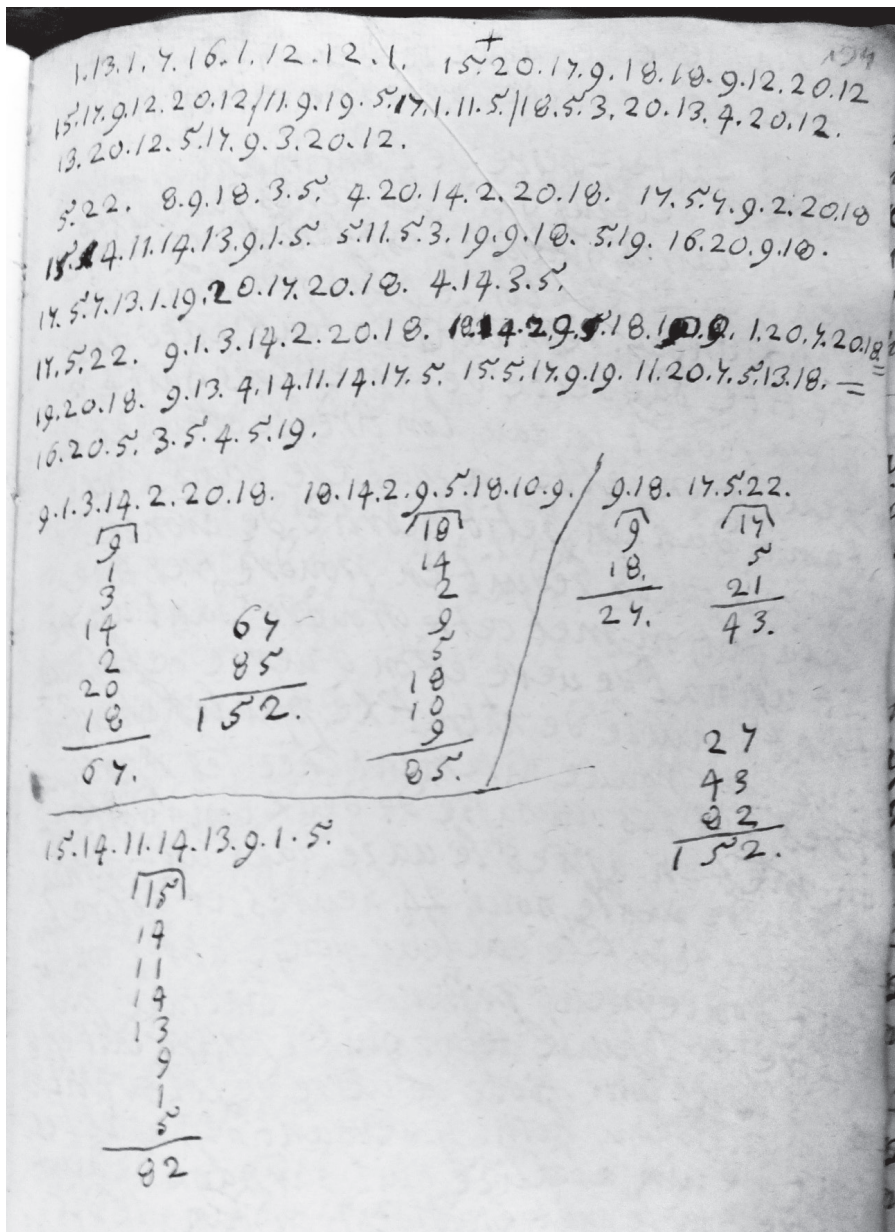
⁶ S. Spoto, „Showeth herself all naked”: *Madimi in John Dee’s Conversations with Spirits*, w: *Daimonic Imagination: Uncanny Intelligence*, ed. A. Vos, Cambridge 2013, s. 98.

⁷ A. Markuszewska, *Muzyczny Rzym...*, s. 211.

⁸ R. Perkowski, *Jak rozkochać w sobie ukochaną kobietę? Porady z rękopisu królowej Marii Kazimiery d’Arquien Sobieskiej*, „Alma Mater” (2017), nr 191, s. 84–86; F. Boni, E. Śnieżyńska-Stolot, „*Che cosa sia la cabala...*” rękopis w „*Księdze kabał królowej Sobieskiej*” (w druku).

⁹ S. Nieznanowski, *Anagram*, w: *Słownik literatury staropolskiej. Średniowiecze, renesans, barok*, red. T. Michałowska, Wrocław 1998, s. 26–27. Gr. *anagramatismos* oznacza szyfrowanie.

¹⁰ W klocek „Księga kabał...” znajduje się wiele wróżb numerologicznych pisanych ręką Marii Kazimiery, polegających na zestawieniu słów z zapisem liczbowym. Zapis złożony z samych liczb pojawia się wyłącznie na k. 160r.–162v., 194r., dlatego używam słowa „anagram”, mimo że nie jest to zgodne ze znaczeniem tego słowa.

Il. 1. „Anagram” Jakuba Ludwika Sobieskiego i Augusta II Mocnego (Księga kabał królowej Sobieskiej, BJ, rkps 2284, k. 194r.)

1 do 23. Przykład tego drugiego zapisu podała na karcie 169v., umieszczając liczby pod imieniem swego najstarszego syna: *Jacobus Sobieski*.

Sposób zapisu za każdym razem jest podobny. Karta podzielona jest liniami poziomymi na cztery odcinki. W obrębie każdego odcinka znajduje się zapis liczbowy imienia lub dwóch imion, tytułu oraz rok urodzenia. Każda z liczb opatrzona jest kropką, a zbiory liczb odpowiadających słowom oddzielone są od siebie liniami pochyłymi. Po odczytaniu okazuje się, że zapis jest po łacinie, a w kilku słowach pojawiają się pomyłki, wynikające zapewne z pomieszania systemów liczbowo-literowych, uwzględniającego lub nieuwzględniającego literę K¹¹. Na karcie 160v. pomyłek jest jednak tak wiele, że tekst stał się niezrozumiały, co sama królowa zauważyła, najpierw czyniąc poprawki, a następnie skreślając całość. Na przykład karta 160r.:

10. 5. 13. 14. 13. 10. 4. 19. 17. / 9. 7. 12. 1. 18. 9. 19. 17. / 1. / 16. 13. 11. 1. 12. 13. 16. 19. 11. /
9. 11. 14. 5. 16. 1. 18. 13. 16. / 1640.
1. 19. 17. 18. 16. 9. 1. 3. 19. 17.

Odczyt:

Leopoldus / Ignatius / I. / Romanorum / Imperator / 1640
Aus<t>riacus/.

Poniżej, po prawej (od widza) zapis ten został powtórzony w skrócie, ale zawiera wiek, w którym dana osoba zmarła:

aliter. 10. 5. 13. 14. / 9. 7. 12. / 1. / 16. 13. / 9. 11. 14. / + 36. 1. 12. 12. 9. / 65. +

Odczyt:

aliter. Leop / Ign / I. / Ro / Imp / + 36 Anni / 65 +¹².

Czasami zapis jest dłuższy, jak na karcie 194r. (il. 1), gdzie Maria Kazimiera posłużyła się francuskim słowem *lanagramme*, robiąc dwa błędy w zapisie. Odczytanie:

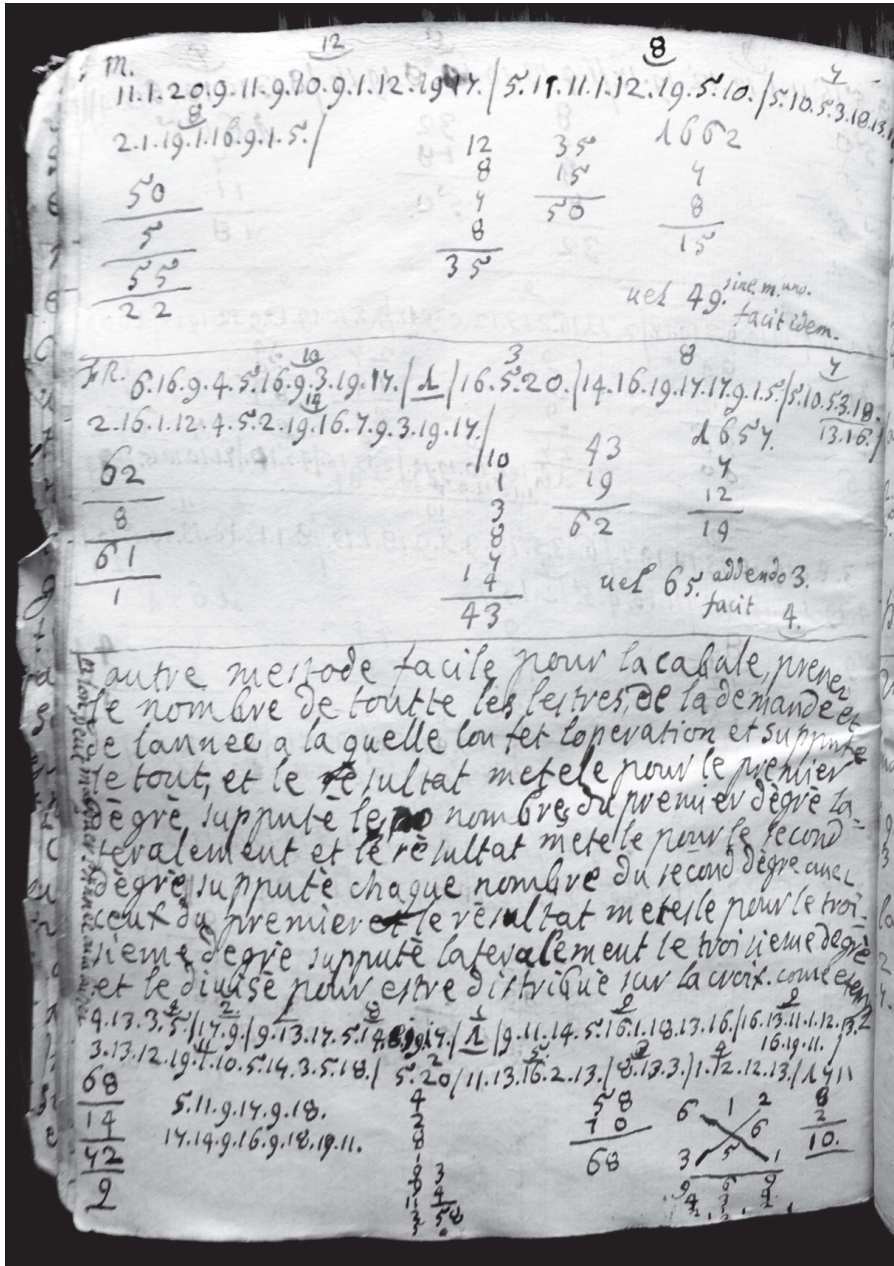
Anagramma purissimum primum literale secundum numericum ey [ex] hisce duobus regibus Poloniae electis et quis regnaturus doce rey [rex] Iacobus Sobieski Augustus in dolore perit lugensque cedet.

Iacobus Sobieski

is rey [rex] Poloniae

¹¹ Pomyłki: „ey” zamiast „ex”, „rey” zamiast „rex” (k. 194r.) oraz „Sassonia” zamiast „Saxonia” (k. 161r.), „Ioobus” zamiast „Iacobus” (k. 161v.) i „Sobieski” – „Sobieschi” (k. 161v.) zgodnie z wymową włoską.

¹² Zapis oryginalny podaję kursywą, elementy odczytane antykwą. Numery władców zapisałam liczbą rzymską z kropką.

Udało się odczytać imiona dwudziestu jeden osób, a prawdziwość odczytu potwierdzają pierwsze dwie litery imienia umieszczone powyżej każdego zapisu liczbowego oraz rok urodzenia danej osoby. Przy niektórych nazwiskach dla lepszej identyfikacji zapisane jest miejsce urodzenia, na przykład Hanower w przypadku Wilhelminy Amalii von Braunschweig-Lüneburg (k. 161r.)¹³ i Karoliny Felicity von Braunschweig-Lüneburg (k. 162r., il. 2). Zdarzają się pomyłki w rocznej dacie urodzin, na przykład przy Jadwidze Elżbiecie Wittelsbach von Pfalz-Neuburg, żonie Jakuba Ludwika Sobieskiego, jest 1672 zamiast 1673¹⁴, a przy Annie Stuart, królowej Anglii, 1669 zamiast 1665 (k. 161r.).

Wydaje się, że Maria Kazimiera zaczęła zajmować się wróżbami zapisywanymi liczbowo w związku z tragicznymi wydarzeniami w jej życiu, czyli porwaniem i uwięzieniem przez Augusta II jej synów, Jakuba Ludwika i Konstantego, 27 lutego 1704 roku¹⁵. Przekonuje o tym „anagram” na karcie 194r. (il. 1), który w tłumaczeniu brzmi:

Anagram bardzo prawdziwy, pierwszy literowy, drugi liczbowy. Z tych dwóch królów Polski wybranych, który będzie rządził, powiedz. Król Jakub Sobieski. August w bólu ginie i żałując odejdzie.

Jakub Sobieski
ten król Polski¹⁶.

Jakub Ludwik, który w czasie elekcji 1697 roku przegrał z Augustem II, ponownie został kandydatem do tronu polskiego dzięki królowi szwedzkiemu, Karolowi XII, który w tej sprawie 23 grudnia 1703 roku wydał dyplom¹⁷. Stało się to powodem porwania królewicza, wraz z bratem Konstantym przetrzymywanego w więzieniach saskich do 17 grudnia 1706 roku¹⁸. Maria Kazimiera używała rozmaitych sposobów, aby uwolnić swoich synów, zwracała się nawet do papieża Klemensa XI. Zrozpaczona, szukając pocieszenia, posłużyła się wróżbą, z której wynikało, że królem Polski zostanie jej syn, a August II „w bólu ginie” i żałując, że dokonał porwania, odejdzie¹⁹. Tak więc zainteresowanie królowej wróżbami zapisanymi numerologicznie można odnieść do roku 1704. Omawiany „anagram” znajduje się dopiero na karcie 194r., ale – jak powiedziano – królowa wpisywała swoje teksty w wolne miejsca na kartach zbieranych rękopisów kabalistycznych. Ponadto układ klocka i numeracja kart pochodzą z czasów oprawienia rękopisów na początku wieku XIX.

¹³ A. Skrzypietz, *Jakub Sobieski*, Poznań 2015, s. 319, 339, 343.

¹⁴ *Ibidem*, s. 150.

¹⁵ *Ibidem*, s. 255, 267–287; M. Dębski, *Królowa wdowa a „kandydat do tronu”. Relacje Marii Kazimierzy Sobieskiej z Jakubem Sobieskim w czasach saskich*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” (2016), nr 96, s. 77–80.

¹⁶ Tłumaczenie z języka łacińskiego Anna Kozłowska.

¹⁷ A. Skrzypietz, *Jakub Sobieski*, s. 248–254, 389.

¹⁸ Sobiescy byli więzieni w Pleissenburgu, następnie w Koenigstein, *ibidem*, s. 268, 272, 389.

¹⁹ *Ibidem*, s. 278–279.

Większość „anagramów” powstała jednak w latach 1711–1713, mimo że zapisane są na kartach wcześniejszych. Można to ustalić, gdyż przy osobach, które już nie żyły, kiedy Maria Kazimiera sporządzała „anagramy”, w zapisie skrótowym znajduje się informacja o długości ich życia.

Rok 1711 był rokiem śmierci dwóch ważnych postaci, cesarza Józefa I Habsburga, który przeżył 33 lata (k. 160r.) i Ludwika de Bourbon, Wielkiego Delfina, zmarłego w wieku 50 lat (k. 162r.). Wymienieni są także Franciszek Ludwik de Bourbon, książę de Conti, który zmarł w roku 1709 w wieku 45 lat (k. 161v.), i Karolina Felicita von Braunschweig-Lüneburg, żona Rinaldo III d’Este, księcia Modeny i Reggio, zmarła rok później w wieku 39 lat, chociaż w zapisie liczbowym podany jest wiek 40 lat (k. 162r.). Pomyłki występują również w innych „anagramach”. Franciszek Ludwik Wittelsbach von Pfalz-Neuburg, biskup Wrocławia, Wormacji, arcybiskup Trewiru i Moguncji, zmarł w wieku 68 lat, a podany jest wiek 47 (k. 161v.), co wskazuje, że Maria Kazimiera otrzymała nieprawdziwą wiadomość o jego śmierci²⁰. Podobnie Lotar Franciszek von Schönborn, arcybiskup i elektor Moguncji, miał umrzeć w wieku lat 58, a więc w roku 1713, a żył jeszcze do roku 1729 (k. 161v.). Ta błędna data jest najpóźniejsza w stosunku do wszystkich innych, a więc „anagramy” powstawały między rokiem 1711 a 1713²¹.

Oprócz „anagramu” najstarszego syna Marii Kazimiery, Jakuba Ludwika (k. 161v.), większość zapisów liczbowych dotyczy członków rodu Wittelsbach von Pfalz-Neuburg, z którego pochodziła jego żona, Jadwiga Elżbieta (k. 161r.)²². Są to jej siostry i bracia, dzieci Filipa Wilhelma i Elżbiety Amalii Hessen-Darmstadt: Eleonora Magdalena, żona Leopolda I Habsburga, cesarzowa rzymska (k. 160r.), Jan Wilhelm, elektor Palatynatu Reńskiego (k. 161v.), wspomniany już Franciszek Ludwik, biskup Wrocławia i Wormacji, arcybiskup Trewiru i Moguncji (k. 161v.) oraz Karol III Filip, elektor Palatynatu Reńskiego (k. 161v.)²³. Z tego rodu pochodzili także: Karol XII, król Szwecji (k. 160r.), który w latach 1701–1704 popierał starania Jakuba Ludwika Sobieskiego o tron polski, oraz Maksymilian II Emanuel, elektor Bawarii, mąż córki Sobieskich, Teresy Kunegundy (k. 162v.)²⁴. Dalej są to postacie ówczesnych władców, cesarze: Leopold I (k. 160r., 160v.), Józef I Habsburg (k. 160r., 160v.), Karol VI Habsburg (k. 160v.), oraz królowie: Ludwik XIV (k. 160v.), August II Mocny

²⁰ J. Pietrzak, „*Bo widzę tych czasów mało prawdziwej miłości*”. *Relacje Marii Kazimiery z przedstawicielami rodziny Sobieskich*, w: *Maria Kazimiera Sobieska (1641–1716). W kręgu...*, s. 73, przyp. 112.

²¹ Trudno zrozumieć wpisanie 33 lat życia Ludwika XIV, który zmarł w roku 1715 w wieku 77 lat (k. 160v.). Zapis numeryczny jest jednak pełen odręcznych poprawek i nie wydaje się, aby był wykonany w roku 1715, czyli po wyjeździe Marii Kazimiery z Rzymu.

²² M. Komaszyński, *Piękna królowa...*, s. 168–170; A. Skrzypietz, *Jakub Sobieski*, s. 150–183; J. Pietrzak, „*Bo widzę tych czasów mało prawdziwej miłości*”..., s. 73, przypis 112.

²³ M. Komaszyński, *Piękna królowa...*, s. 168, 169, 256, 268, 294, 301–302; A. Skrzypietz, *Jakub Sobieski*, s. 150–152, 179–182, 328–330, 338–342.

²⁴ M. Komaszyński, *Piękna królowa...*, s. 291–297; A. Skrzypietz, *Jakub Sobieski*, s. 73–75, 245–259; J. Pietrzak, „*Bo widzę tych czasów mało prawdziwej miłości*”..., s. 66–73.

(k. 161r.), Fryderyk I Hohenzollern (k. 162v.) oraz Anna Stuart, która została pierwszą królową Wielkiej Brytanii (k. 161r.)²⁵.

Do wybitnych postaci, których imiona zapisano za pomocą liczb, należała także Wilhelmina Amalia, żona Józefa I Habsburga, cesarzowa rzymska (k. 161r.), syn Ludwika XIV, Ludwik de Bourbon, zw. Wielkim Delfinem (k. 162r.), Franciszek Ludwik de Bourbon, książę de Conti, kandydat do tronu polskiego popierany przez Ludwika XIV (k. 161v.)²⁶ oraz arcybiskup i elektor Moguncji Lotar Franciszek von Schönborn (k. 161v.). Mniej znane postaci, zapewne bliskie Marii Kazimierze, to Karolina Felicita von Braunschweig-Lüneburg, żona Rinaldo III d'Este, księcia Modeny i Reggio (k. 162r.), a także Adolf Filip von Holtrop (k. 162r.).

Łączenie liter i liczb to: z jednej strony używanie od IV wieku p.n.e. greckich liter wyłącznie jako liczb, z drugiej – grecka *izopsefia*, sięgająca VI wieku p.n.e., dalej hebrajska *gematria* jako jedna w wielu zasad hermeneutyki, sięgająca I lub II wieku n.e., w końcu poszukiwanie języka uniwersalnego lub magicznego, a więc kabała, kombinatoryka, kryptologia i szyfrowanie, poligrafie i steganografia²⁷. Jeden z pierwszych kryptosystemów przypisywany jest Juliuszowi Cezarowi (101–44 p.n.e.)²⁸. „Revolutio alphabetaria” w czasach nowożytnych, jak François Secret określa posługiwanie się alfabetem i liczbami dla rozmaitych celów, wywodzi się od kombinatoryki Rajmunda Lulla (1232–1316), który posługuje się dziewięcioliterowym alfabetem porządkującym dziewięć zasad absolutnych²⁹. W okresie renesansu kryptologią zajmowali się Heinrich Cornelius Agrippa von Nettesheim (1486–1535), którego dzieło *De occulta philosophia libri tres* wydane zostało w latach 1531–1533, oraz Giambattista della Porta (1535–1615), autor *De furtivis literarum notis* wydanego w roku 1562 i *De occultis literarum notis libri IV* z roku 1593. Obu interesowały rozmaite schematy łączenia alfabetu greckiego i łacińskiego z liczbami oraz innymi znakami, a schemat połączenia liter alfabetu łacińskiego z kolejnymi dwudziestoma (il. 3) i dwudziestoma jeden liczbami podaje della Porta³⁰. Specjalistami w dziedzinie kryptologii i szyfrowania byli, znani na dworze Sobieskich, kardynał Carlo Barberini (1630–1704) i opat Pompeo Scarlatti. Pierwszy pełnił w Polsce funkcję legata papieskiego w latach

²⁵ M. Komasyński, *Piękna królowa...*, s. 142–144, 256–263, 287–294; A. Skrzypietz, *Jakub Sobieski*, s. 87–90, 136–140, 245–269, 253, 335–340.

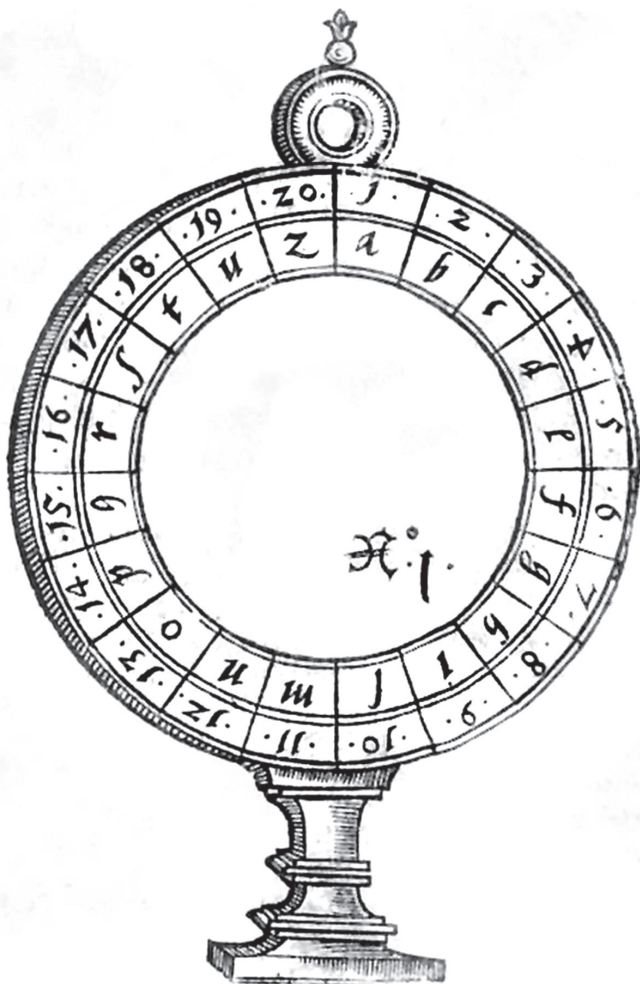
²⁶ M. Komasyński, *Piękna królowa...*, s. 245–251; A. Skrzypietz, *Jakub Sobieski*, s. 220–228, 238–243, 319, 339, 343; *eadem*, *Franciszek Ludwik, książę de Conti – „obrony król Polski”. Saga rodu Kondesuszów*, Katowice 2019, *passim*.

²⁷ G. Ifrah, *Dzieje liczby, czyli historia wielkiego wynalazku*, przeł. S. Hartman, Wrocław 1990, s. 166, 168; U. Eco, *W poszukiwaniu języka uniwersalnego*, przeł. W. Soliński, Gdańsk 2002, s. 205, 207–216; W. Forys, *W kręgu idei kryptologii*, w: *Spotkania Klubu Historii Idei 1996–2004*, red. E. Śnieżyńska-Stolet, Kraków 2005, s. 183–186; M.-A. Ouaknin, *Tajemnice kabały*, przeł. K. i K. Pruscy, Warszawa 2006, s. 331–348.

²⁸ W. Forys, *W kręgu...*, s. 185.

²⁹ F. Secret, *Les Kabbalistes Chrétiens de la Renaissance*, [n.éd.], Milano 2006, s. 288; zob. też: U. Eco, *W poszukiwaniu języka...*, s. 65–81; J. Judycka, *Wiara i rozum w filozofii Rajmunda Lulla*, Lublin 2005, s. 47.

³⁰ Joan[nes] Baptista Porta, *De furtivis literarum notis vulgo de ziferis libri IV*, London: Johannes Wolf, 1591, II, s. 79; *idem*, *De occultis literarum notis libri IV*, Montbéliard 1593, s. 90, 98, 105.

CAPVT VIII.

*Quaratione ad scribendum instrumento
vti possumus.*

Artificem superius Rotæ compositionem ad-
monuimus, sequitur nunc, vt quo modo vt
~~in~~ con-

1681–1704. Drugi, od roku 1696 w Warszawie, ambasador elektora bawarskiego Maksymiliana Emanuela, był blisko związany z Marią Kazimiერą³¹. Towarzyszył jej w drodze do Rzymu w roku 1698, uczestniczył w spotkaniu królowej z cesarzem Leopoldem I w Wiedniu, a po przyjeździe pozostał na jej dworze³². Scarlatti stworzył własny kod numerologiczny (*Cifrario con l'abbate Scarlatti*), zastępując litery i słowa różnymi liczbami³³. Można przypuszczać, że to Pompeo Scarlatti nauczył królową szyfrowania, a ona posługiwała się tym dla celów wróżbiarskich, być może korzystając także z pomocy kogoś z członków Akademii Arkadyjskiej.

Praktyki wróżbiarskie polegały na zadaniu pytania i uzyskaniu odpowiedzi dotyczącej przyszłości danej osoby (*iudicium, fata, iudices*), zawartej w liczbie³⁴. Zgodnie z rozpowszechnionym we Włoszech w wieku XVI pitagoreizmem, który szczególnie propagował Luca Pacioli (1447–1517), wszystko w świecie podporządkowane jest liczbie³⁵. Znane są rozmaite sposoby prognozowania na podstawie liczb: wyglądu, charakteru, zawodu i działań człowieka oraz tego, co zapisane w gwiazdach, jak to określił John of Salisbury (ok. 1120–1180), autor *Policraticusa*³⁶. Jednak w omawianych „anagramach” tylko w dwóch przypadkach (k. 162v. i 194r.) królowa zadała pytanie i otrzymała odpowiedź.

W najstarszym z „anagramów”, z roku 1704 (k. 194r., il. 1), królowa pytała, kto zostanie królem Polski, a następnie wpisała liczbami:

9. 1. 3. 14. 2. 20. 18. [Iacobus] 18. 14. 2. 9. 5. 18. 10. 9. [Sobieski]
9. 18. [is] 17. 5. 22. [rex]³⁷ 15. 14. 11. 14. 13. 9. 1. 5. [Poloniae].

³¹ M. Komasyński, *Piękna królowa...*, s. 241, 248.

³² *Ibidem*, s. 241, 248, 267–269, 278; M. Górka, *Relacja z podróży do Rzymu Marii Kazimiery na podstawie Viaggio a Roma (Roma 1700) Antonia Bassani*, Silva Rerum, https://www.wilanow-palac.pl/relacja_z_podrozy_do_rzymu_marii_kazimiery_na_podstawie_viaggio_a_roma_roma_1700_antonia_bassani.html (dostęp: 3.09.2015); G. Platania, *La Polonia nelle carte del cardinale Carlo Barberini protettore del Regno*, „Accademie e Biblioteche d'Italia” 56 (1988), no. 2, s. 38–60; A. Markuszewska, *Muzyczny Rzym...*, s. 209, 211.

³³ Językiem szyfrowanym posługiwał się między innymi Johan Valentin Andreae w korespondencji z księciem Augustem z Brunszwiku, U. Eco, *W poszukiwaniu języka...*, s. 205, 207–216; G. Platania, *La Polonia nelle carte del cardinale Carlo Barberini...*, s. 41, 46 przyp. 65, 67, s. 59–60. Barberini i Scarlatti korzystali zapewne z podręcznika renesansowej kryptologii della Porty i dzieł Trithemiusa (*Polygraphia*, 1550; *Steganographia*, 1606). D.P. Walker, *Spiritual and Demonic Magic: From Ficino to Campanella*, London 1958, s. 84–90; J.A. Dobrowolski, *Droga przez labirynty magii...*, s. 25; F. Secret, *Les Kabbalistes Chrétiens...*, s. 157–159.

³⁴ Ch. Burnett, *The Sortes Regis Amalrici: An Arabic Divinatory Work in the Latin Kingdom of Jeruzalem?*, „Scripta Mediterranea” 19–20 (1998–1999), s. 233, 235; J.P. Boudet, *Entre science et nigromance: astrologie, divination et magie dans l'Occident médiéval (XIF–XVe siècle)*, Paris 2006 s. 439–440; A. Iafrate, *Of Stars and Men: Matthew Paris and the Illustrations of Ms Ashmole 304*, „Journal of the Warburg and Courtauld Institutes” 76 (2013), s. 140.

³⁵ M. Markowski, *Dążenia umysłowe włoskiego renesansu w kontekście platonizmu i arystotelizmu*, w: *Spotkania Klubu Historii Idei 2004–2007*, t. 2, red. E. Śnieżyńska-Stolot, Kraków 2009, s. 88–91.

³⁶ J.P. Boudet, *Entre science et nigromance...*, s. 94–95.

³⁷ Zapis błędny „rey”.

Dalej zliczyła liczby odpowiadające słowom „Iacobus Sobieski”, a więc $67 + 85 = 152$, oraz „is rex Poloniae”: $27 + 43 + 82 = 152$ ³⁸. Ponieważ w obu zapisach wynik był taki sam, odpowiedź brzmiała: królem Polski będzie jej syn.

Inne pytanie i odpowiedź zapisane są liczbami na karcie 162v., a dotyczą choroby, która dotknęła w roku 1711 cesarza Józefa I Habsburga.

Odczytanie:

Doce / Si / Iosephus / I. / Imperator / Romanorum / Conualescet / Ex / Morbo / Hoc / Anno / 1711. Emisit spiritum.

Odpowiedź oznaczała, że cesarz „oddał ducha”. Wskazuje to na fakt, że Maria Kazimiera, wiedząc że Józef I zmarł 17 kwietnia 1711 roku, chciała sprawdzić, czy numeryczne kombinacje doprowadzą do prawdziwej odpowiedzi.

Na tej karcie Maria Kazimiera opisała metodę wróżenia kabalistycznego, którą zastosowała, a określiła ją jako inną i prostszą („autre méthode facile pour la cabale”). Królowa zliczyła liczby-literę w każdym słowie, a wyniki umieściła powyżej każdego słowa, zapisanego liczbami. Następnie dodała kolejne liczby ($4 + 2 + 8 + 1 + 9 + 9 + 11 + 2 + 5 + 3 + 4 = 58$). Do tego wyniku dodała sumę roku śmierci 1711 ($1 + 7 + 1 + 1 = 10$), a więc $58 + 10 = 68$. Dalej zliczyła 68 ($6 + 8 = 14$). Kolejna procedura polegała na zapisaniu jednej z tych liczb pod drugą oraz dopisaniu w kolejnym wersie sumy cyfr umieszczonych wyżej po stronie lewej oraz prawej:

68

14

72 ($6 + 1 = 7$; $8 + 4 = 12$, wpisała tylko 2)

Następnie zsumowała $7 + 2 = 9$. Liczbę 9 rozłożyła na siedem liczb, które zapisała w formie krzyża („distribué sur la crois”), w końcu dodała liczby w pionie.

$$\begin{array}{ccc}
 6 & & 2 \\
 & \diagdown & / \\
 & 1 & \\
 & / & \diagdown \\
 3 & & 1 \\
 \hline
 9 & 6 & 9
 \end{array}$$

³⁸ Maria Kazimiera, dodając na karcie 194r. zapis „rex” ($17 + 5 + 22$), w dodawaniu poniżej zastąpiła liczbę 22 przez 21 (litera U), stąd wynik 152. Zob. il. 1.

Dalej dzieliła przez dwa każdą z tak uzyskanych liczb (czyli 9, 6 i 9), by także ich ilorazy poddać dalszym podziałom przez dwa; w rezultacie (po zaokrągleniu) otrzymała³⁹:

4 3 4
2 1 2
1 1 1

Ostatni rząd liczb zsumowała ($1 + 1 + 1 = 3$), co dało numer wróżby kabalistycznej oznaczającej, że cesarz umarł.

Maria Kazimiera nie podała, skąd zaczerpnęła treść tej wróżby. Prawdopodobnie posiadała księgę, w której pod kolejnymi numerami zapisywane były wróżby. Że takie wykazy numerów wróżb istniały, przekonuje znajdujący się w „Księdze kabał...” włoski tekst *Leonis sapientissimi* (k. 94r.–98v.)⁴⁰.

Oprócz dwóch wymienionych, we wszystkich pozostałych „anagramach” numery wróżb ustalane były przez królową inną metodą, chociaż zbliżoną do poprzedniej. Nad każdym słowem zapisanym liczbami znajduje się suma liczb-liter. Wyniki te sumuje się, a do nich dodaje sumę daty urodzenia. Uzyskany wynik jeszcze raz się sumuje i dodaje do poprzedniego wyniku⁴¹.

Zastanawiające jest, że mimo ustalenia aż dwudziestu jeden numerów wróżb królowa nie zapisała ich treści, z wyjątkiem tej dotyczącej cesarza Józefa I. Trzeba jednak pamiętać, że zarówno sposoby wróżenia, jak i treść wróżb były dostępne tylko wtajemniczonym w myślenie okultystyczne, magię naturalną czy też kabalistyczną, głównie członkom rozmaitych akademii. Zdaniem Jeana-Patrice’a Boudeta był to „system oświecenia”, który w czasach nowożytnych kultywowali Ficino, Giovanni Pico della Mirandola, della Porta, Agrippa, Giordano Bruno, Johannes Reuchlin czy Johannes Trihemius⁴².

We włoskim tekście zatytułowanym *Che cosa sia la cabala et á che sia utile zamieszczonym na początku „Księgi kabał...”* wielokrotnie pojawia się ostrzeżenie, aby nie ujawniać klucza do tajemnicy osobom postronnym (k. 17v., 29r., 41r., 41v.), bo – zgodnie z renesansowym hermetyzmem – prawda może być wyrażona jedynie drogą objawień dla wtajemniczonych⁴³. Umberto Eco twierdzi jednak, że epokę

³⁹ Po „zaokrągleniu”, ponieważ $1 : 2$ nie daje 1; także $3 : 2$ nie daje 1.

⁴⁰ F. Boni, E. Śnieżyńska-Stolot, „*Leonis sapientissimi*” rękopis w „*Księdze kabał królowej Sobieskiej*” (w druku).

⁴¹ Na przykład odczyt: „Leopoldus / Ignatius / I. / Romanorum / Imperator / 1640 Aus<t>riacus” (k. 160r.), suma liczb liter w kolejnych słowach wynosi 46 ($9 + 8 + 1 + 9 + 9 + 10$). Do 46 dodaje się sumę daty 1640 ($1 + 6 + 4$), to jest 11, czyli $46 + 11 = 57$. Suma $57 (5 + 7) = 12$, a dodana do poprzedniego wyniku ($57 + 12$) równa się 69 i jest to numerem wróżby. Podobnie postępowała Maria Kazimiera przy zapisie skrótowym: „*aliter. Leop / Ign / I. / Ro / Imp / +36 Anni / 65 +*”. Dodała liczbę liter odpowiadających całym słowom, a więc: $9 + 8 + 1 + 9 + 9 = 36$, do tego dodała wiek cesarza w chwili śmierci (1640–1705), a więc 65. Suma $36 + 65$ wynosi 101. Zlicza się 101 ($1 + 0 + 1 = 2$). Do 101 dopisuje się 2 i zlicza liczby pionowo. Wynik wynosi 13 i jest numerem wróżby.

⁴² J.P. Boudet, *Entre science et nigromance...*, s. 531.

⁴³ Podstawą klasycznych kryptosystemów była zasada sekretnej klucza, U. Eco, *W poszukiwaniu języka...*, s. 203; W. Foryś, *W kręgu...*, s. 185.

baroku zdominowała tendencja „do oszustwa i maski”, a szyfry i kody otwierające dostęp do świata nadprzyrodzonego były sprzedawane politykom⁴⁴. Nie można jednak pominąć faktu, że przed trybunałem świętej inkwizycji stanęli na przykład członkowie Accademnia degli Investiganti w Neapolu, a w ich obronie Giuseppe Valletta, jeden z członków Akademii Arkadyjskiej, napisał list do papieża Klementa XI⁴⁵. Powstaje pytanie, czy w tym kontekście słowa Marii Kazimiery „nie jestem wróżką, ani nie mam kamienia filozoficznego”⁴⁶, pisane do Elżbiety Sieniawskiej w całkiem innej sprawie, są tylko zwrotem retorycznym.

Aneks

Odczyty zapisów liczbowych według kolejności kart. Tekst oryginalny zapisany kursywą.

1. Leopoldus / Ignatius / I. / Romanorum / Imperator / 1640 Aus<t>riacus /
aliter. Leop / Ign / I. / Ro / Imp / + 36 Anni / 65 + (k. 160r.)
(Leopold I Habsburg, cesarz rzymski, 1640–1705).
2. Iosephus / I. / Romanorum / Imperator / Austrious 1678
aliter. Ios / I. / Ro / Imp / + 27 Anni / 33 + 60 (k. 160r.)
(Józef I Habsburg, cesarz rzymski, 1678–1711).
3. Eleonora / Magdalena / Neoburica / Imperatrix / 1655 (k. 160r.)
(Eleonora Magdalena Wittelsbach von Pfalz-Neuburg, żona Leopolda I Habsburga, cesarzowa rzymska, 1655–1720).
4. Carolus / Bipontinus / I. / Rex / Sueciae 1682 (k. 160r.)
(Karol XII Wittelsbach von Pfalz-Zweibrücken, król Szwecji, 1682–1718).
5. Leopoldus / Archiuiic / Austriae / Romanorum / Imperator / Primus / 1640 (k. 160v., zapis skreślony)
(Leopold I Habsburg, cesarz rzymski, 1640–1705).

⁴⁴ U. Eco, *W poszukiwaniu języka...*, s. 204–205.

⁴⁵ *Lettera del signor Giuseppe Valletta Napolitano In difesa della moderna Filosoia e de'coltivatori di essa, indirizzata alla santitat di Clemente XI*, Berno 1732; L. De Venuto, *La Osservazione di Girolamo Tartarotti...*, s. 8. Przed trybunałem inkwizycji stawał także dwukrotnie della Porta, J.A. Dobrowolski, *Droga przez labirynty magii...*, s. 34–36.

⁴⁶ T. Żeleński-Boy, *Marysieńka...*, s. 272.

6. Iosephus / Auhidubc / Austriae / Romanorum / Imperator / 1678 (k. 160v., zapis skreślony).
(Józef I Habsburg, cesarz rzymski, 1678–1711).
7. Carlo / Arciduca / Daustria / Ro / Di / Spagna / 1685
aliter. Latine / M.51C. / C ti / R.C / H.M / A.L (k. 160v.)
(Karol VI Habsburg, 1685–1740, cesarz 1711, król Czech jako Karol II, król Węgier jako Karol III).
8. Ludouicus / Borbonius / Rex / Galliarum / 14 / 1638
aliter. Lud / I.4 / Gallae / R / + 33 Anni (k. 160v.)
(Ludwik XIV, król Francji, 1638–1715).
9. Federico / Augusto / Elettore / Sassonia / Re / Di / Polonia / 1670
Item / Latine / Fri / Au / El / Sm / Re / Po (k. 161r.)
(August II Mocny, król Polski, 1670–1733).
10. Uuilmelmina / Amelia / Di / Hanouer / Imperatrice 1673 (k. 161r.)
(Wilhelmina Amalia von Braunschweig-Lüneburg, żona Józefa I Habsburga, cesarzowa rzymska, 1673–1742).
11. Anna / Stuarda / Regina / Iinghilterra⁴⁷ / 1669 (k. 161r.)
(Anna Stuart, królowa Anglii, 1665–1714).
12. Heduigis / Elisabetha / Neoburgica 1672 (k. 161r.)
(Jadwiga Elżbieta Wittelsbach von Pfalz-Neuburg, żona Jakuba Ludwika Sobieskiego królewicza, 1673–1722).
13. Ioobus / Ludouicus / Sobieschi / 1667 (k. 161v.)
(Jakub Ludwik Sobieski, królewicz, 1667–1723).
14. Ioannes / Uilhelmus / Elector / Palatinus / 1658 (k. 161v.)
(Jan Wilhelm Wittelsbach von Pfalz-Neuburg, elektor Palatynatu Reńskiego, 1658–1716).
15. Carolus / Philippus / Neoburgicus / 1661 (k. 161v.)
(Karol Filip III Wittelsbach von Pfalz-Neuburg, elektor Palatynatu Reńskiego, 1661–1742).
16. Franciscus / Ludouicus / Neoburgicus 1664
aliter. Fr / Lud / Mag / Magis / Ord / Neo / 61 Anni 47 + 108 (k. 161v.)
(Franciszek Ludwik Wittelsbach von Pfalz-Neuburg, biskup Wrocławia, Wormacji, arcybiskup Trewiru i Moguncji, 1664–1732).

⁴⁷ Słowo jest zniekształconą hiszpańską nazwą Anglii: Inglatterra.

17. Franciscus/Lotharius/Schonborn 1655
aliter. Fr / Loth / Schon / Elect / Togae + 44 Anni / 58 + 100 (k. 161v.)
 (Lotar Franciszek von Schönborn, arcybiskup, elektor Moguncji, 1655–1729).
18. Hermannus / Adolphus / Holtrop 1665 (k. 162r.)
 (Hermann Adolf Filip Ernest von Holtrop, tytuł grafa otrzymał od Leopolda I, 1699, brał udział w wojnie z Turkami 1665–?).
19. Ludouicus / Borbonius / Delphinus 1661
aliter. Lup / Bor / Del / Gallq + 34 Anni + 50 + 84. (k. 162r.)
 (Ludwik de Bourbon, zw. Wielkim Delfinem, 1661–1711).
20. Charlotta / Foelicitas / Hannouerana / Ducissa / Modenae 1671
aliter. Charl / Foel / Han / Duc / Mod / + 44 Anni / 40 + 84 (k. 162r.)
 (Karolina Felicja von Braunschweig-Lüneburg, żona Rinaldo III d'Este, księcia Modeny i Reggio, 1671–1710).
21. Franciscus / Ludouicus / Borbonius / Princeps / De / Conti 1664
aliter. Fr / Lud / Bor / Pr / De / Con / + 43 Anni / 45 + 88 (k. 162r.)
 (Franciszek Ludwik de Bourbon, książę de Conti, 1664–1709).
22. Maximilianus / Emmanuel / Elector / Bauariae 1662 (k. 162v.)
 (Maksymilian II Emanuel Wittelsbach, elektor bawarski, mąż Teresy Kunegundy Sobieskiej, 1662–1726)⁴⁸.
23. Fridericus / I. / Rex / Prussie / Elector / Brandenburgicus 1657 (k. 162v.)
 (Fryderyk I Hohenzollern, król Prus, 1657–1713).

Bibliografia

Źródła

Księga kabał królowej Sobieskiej, BJ, rkps 2284.

Porta J.B., *De furtivis literarum notis vulgo de ziferis libri IV*, II London: Johannes Wolf, 1591.

Porta J.B., *De occultis literarum notis libri IV*, Montbéliard 1593.

Lettera del signor Giuseppe Valletta Napolitano In difesa della moderna Filosoia e de'coltivatori di essa, indirizzata alla santitat di Clemente XI, Berno 1732.

⁴⁸ J. Pietrzak, „Bo widzę tych czasów mało prawdziwej miłości”..., s. 66–73.

Opracowania

- Aurenche H., *La Fortune de Marysienka*, Paris 1937.
- Boni F., Śnieżyńska-Stolot E., „*Che cosa sia la cabala...*” rękopis w „*Księdze kabał królowej Sobieskiej*” (w druku).
- Boni F., Śnieżyńska-Stolot E., „*Leonis sapientissimi*” rękopis w „*Księdze kabał królowej Sobieskiej*” (w druku).
- Boudet J.P., *Entre science et nigromance : astrologie, divination et magie dans l'Occident médiéval (XIIe–XVe siècle)*, Paris 2006.
- Burnett Ch., *The Sortes Regis Amalrici: An Arabic Divinatory Work in the Latin Kingdom of Jeruzalem?*, „*Scripta Mediterranea*” 19–20 (1998–1999).
- De Venuto L., *La Osservazione di Girolamo Tartarotti sulla Lettera in difesa della moderna filozofia di Giuseppe Valletta*, „*Atti dell'Accademia Roverolana degli Agiati*” 260 (2010), ser. VIII, vol. X, A, fasc. I, s. 7–59.
- Dębski M., *Królowa wdowa a „kandydat do tronu”. Relacje Marii Kazimierzy Sobieskiej z Jakubem Sobieskim w czasach saskich*, „*Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica*” (2016), nr 96, s. 69–88.
- Dobrowolski J.A., *Droga przez labirynty magii. Giambiattista Della Porta (1535–1615)*, Warszawa 1990.
- Eco U., *W poszukiwaniu języka uniwersalnego*, przeł. W. Soliński, Gdańsk 2002.
- Foryś W., *W kręgu idei kryptologii*, w: *Spotkania Klubu Historii Idei 1996–2004*, red. E. Śnieżyńska-Stolot, Kraków 2005.
- Górska M., *Relacja z podróży do Rzymu Marii Kazimierzy na podstawie Viaggio a Roma (Roma 1700) Antonia Bassani*, Silva Rerum, https://www.wilanow-palac.pl/relacja_z_podrozy_do_rzymu_marii_kazimierzy_na_podstawie_viaggio_a_roma_roma_1700_antonia_bassani.html (dostęp: 3.09.2015).
- Iafrate A., *Of Stars and Men: Matthew Paris and the Illustrations of Ms Ashmole 304*, „*Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*” 76 (2013), s. 139–177.
- Ifrah G., *Dzieje liczby, czyli historia wielkiego wynalazku*, przeł. S. Hartman, Wrocław 1990.
- Judycka J., *Wiara i rozum w filozofii Rajmunda Lulla*, Lublin 2005.
- Komaszyński M., *Piękna królowa Maria Kazimiera d'Arquien-Sobieska*, Kraków 1995.
- Markowski M., *Dążenia umysłowe włoskiego renesansu w kontekście platonizmu i arystotelizmu*, w: *Spotkania Klubu Historii Idei 2004–2007*, t. 2, red. E. Śnieżyńska-Stolot, Kraków 2009.
- Markuszewska A., *Muzyczny Rzym Marii Kazimierzy*, w: *Maria Kazimiera Sobieska (1641–1716). W kręgu rodziny, polityki i kultury*, red. A. Kalinowska, P. Tyszka, Warszawa 2017 (Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum. Studia i Materiały, 6).
- Nieznanowski S., *Anagram*, w: *Słownik literatury staropolskiej. Średniowiecze, renesans, barok*, red. T. Michałowska, Wrocław 1998.
- Ouaknin M.-A., *Tajemnice kabały*, przeł. K. i K. Pruscy, Warszawa 2006.
- Perkowski R., *Jak rozkochać w sobie ukochaną kobietę? Porady z rękopisu królowej Marii Kazimierzy d'Arquien Sobieskiej*, „*Alma Mater*” (2017), nr 191.
- Pietrzak J., „*Bo widzę tych czasów mało prawdziwej miłości*”. *Relacje Marii Kazimierzy z przedstawicielami rodziny Sobieskich*, w: *Maria Kazimiera Sobieska (1641–1716). W kręgu rodziny*,

- polityki i kultury*, red. A. Kalinowska, P. Tyszka, Warszawa 2017 (Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum. Studia i Materiały, 6).
- Platania G., *La Polonia nelle carte del cardinale Carlo Barberini protettore del Regno*, „Accademie e Biblioteche d’Italia” 56 (1988), no. 2, s. 38–60.
- Rolbiecki W., *Akademie włoskie w latach 1454–1667*, Wrocław 1977.
- Roszkowska W., *Polacy w rzymskiej „Arkadii” (1699–1766)*, „Pamiętnik Literacki” 56 (1965), z. 3.
- Secret F., *Les Kabbalistes Chrétiens de la Renaissance*, [n.éd.], Milano 2006.
- Skrzypietz A., *Franciszek Ludwik, książę de Conti – „obrony król Polski”. Saga rodu Kondeuszów*, Katowice 2019.
- Skrzypietz A., *Jakub Sobieski*, Poznań 2015.
- Spoto S., “Showeth herself all naked”: *Madimi in John Dee’s Conversations with Spirits*, w: *Demonic Imagination: Uncanny Intelligence*, ed. A. Vos, Cambridge 2013.
- Waliszewski K., *Marysieńka: Marie de la Grange D’Arquien, reine de Pologne femme de Sobieski*, Paris 1904.
- Walker D.P., *Spiritual and Demonic Magic: From Ficino to Campenella*, London 1958.
- Żeleński-Boy T., *Marysieńka Sobieska*, Warszawa 1954.

EWA ŚNIEŻYŃSKA-STOLOT

🏠 Uniwersytet Jagielloński w Krakowie / Jagiellonian University in Kraków, Poland

🌐 <https://orcid.org/0000-0001-8051-8608>

@ e.sniezynskastolot[at]upoczta.pl

Ewa Śnieżyńska-Stolot—Professor Emerita of art history at the Institute of Art, Polish Academy of Sciences, and former Head of Department of the History of Ideas at the Institute of Ethnology and Cultural Anthropology, Jagiellonian University. Author of ten books on medieval art and astrological iconography and history of ideas, and of a number of entries in the *Słownik artystów polskich (Dictionary of Polish Artists)*. Co-editor of six volumes of *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce* and editor of seven volumes of *Seminaria Niedzickie* (devoted to artistic relations between Poland, Bohemia, Slovakia, and Hungary).